

Nemzetiségek Szlovákiában

Národnosti na Slovensku. Összeállította Ľudovít Haraksim. Bratislava, Veda 1993. 161 p.

A tanulmánykötet kiadása módot ad a miénktől többé-kevésbé eltérő szemléletmódok megismerésére, a magyarországi kutatások eredményeivel való összevetésre. Ľudovít Haraksim az előszóban arról ír, hogy a szlovákiai nemzeti(ségi) kisebbségek múltjával és jelenével kapcsolatos kérdések megválaszolása hosszú időn át háttérbe szorult, holott ma is az összlakosság 15 százalékát alkotják, s lélekszámuk megközelíti a 850 ezret. Egyúttal arra is felhívja a figyelmünket, hogy a szlovákiai kisebbségekről beszélve ne csak a magyarokra és a ruszinokra (ukránokra) gondoljunk, hanem az olyan, már-már nem létezőnek tekintett minoritásokra is, mint a morva, a görög, a bulgár vagy a román. Haraksim nagyon fontosnak tartja, hogy a világ megismerje a szlovákiai nemzetiségek helyzetét, az általuk elért figyelemre méltó eredményeket, amelyekről a külföldi nem mindig rendelkezik helytálló információkkal. Másképpen szólva: rosszabbnak hiszi a szlovákiai kisebbségek helyzetét a valóságosnál.

Ez az érvelés bizonyára számos magyar olvasóban fölébreszti a gyanút, hogy a kisebbségek helyzetéről kialakult összkép szépítéséről lesz szó, ám mielőtt homlokunkat ráncolnánk, valljuk be magunknak: a határokon túli magyarság tekintetében Magyarországon is szép számmal terjedtek pontatlan és tendenciózus információk, megalapozatlan vélekedések, ajánlatos tehát elfogultság nélkül figyelni a szlovákiai és más országokból való kollégák megállapításaira.

Dušan Kováč, az SZTA Történettudományi Intézetének igazgatója *Nemzetiségi kisebbségek a bel- és a külpolitika útkeresztesződésén* című tanulmányában arra a magától értetődő, ám sokszor mégis figyelmen kívül hagyott momentumra mutat rá, hogy a kisebbségi kérdés jelentős részben pszichológiai kérdés. Már maga a kisebbség fogalma is lélektanilag negatív értékítéletet rejt magában, állapítja meg, s arra is felhívja a figyelmet, hogy nagyon nehéz valamennyi kisebbség számára egységes sémát kialakítani. Az első Csehszlovák Köztársaságot illetően az a véleménye, hogy a magyar és a német kisebbség külpolitikai akciók gyújtópontjába kerülve destabilizáló tényezővé vált az országon belül, de a velük szemben 1945 után alkalmazott megtorlások súlyos voltát sem vitatja. A béketábor nemzetiségi politikájáról szólva Kováč véleménye lesújtó: A kommunista ideológia mindig is nihilista módon viszonyult a nemzetiségi kérdéshez. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a magyar kisebbség a totalitárius rendszerben meg tudta őrizni önazonosságát, s képes volt bizonyos belső konszolidációra. A kisebbségi kérdés megoldásának kulcsát az igazi, önigazgató demokrácia létrejöttében látja.

Dagmar Čierna-Lantayová a *Nemzeti kisebbségek kérdése Csehszlovákia és Magyarország kapcsolataiban 1944-1948 között* című dolgozatában a külpolitikai mozzanatokra helyezi a hangsúlyt. Nagy figyelmet szentel az emigráns csehszlovák kormány lépéseinek, amelyek a kisebbségi kérdés megoldására irányultak. A szerző leszögezi, hogy a diszkriminatív eljárások jogosak voltak mindazokkal szemben, akiket a köztársaság, valamint a cseh és a szlovák nemzet elleni bűnökért ítétek el. A kollektív bűnösség elvének alkalmazását azonban - igaz visszafogottan - bírálja, s nem felejt el hangsúlyozni, hogy az áttelepítés a csehszlovákiai magyarságnak csupán 12-15 százalékát érintette.

Milan Krajčovič a *Szlovákia határai kialakulásának politikai történetéhez* című tanulmányával szerepel a kötetben. A határok előtörténetének felvázolásakor érthető

módon alapvető hangsúlyt kap a déli határvonal meghúzásának megindoklása: a szlovák törekvések jogosultságának és történetiségének megállapítása mellett azt is leszögezi, hogy az ország déli határa korántsem csak az etnikai elhatárolódás elve alapján született meg, hanem a stratégiai, politikai, gazdasági és egyéb aspektusok figyelembevételével. Krajčovič tanulmányából is kiderül, hogy a béketárgyalások folyamán voltak pillanatok, amikor úgy tűnt, hogy Magyarország számára kedvezőbb határvonal meghúzása is lehetséges. A magyar olvasót bizonyára meglepi a szerző véleménye, miszerint nem szereztük meg, amit megszerezhattünk volna, s etnikai szempontból azt is elvesztettük, amit nem kellett volna. (Krajčovič itt Nógrád megye déli részére gondol.) A kiterjedt kutatásokon alapuló, adat gazdag írás érdekes adalék a (cseh)szlovák-magyar kapcsolatok történetéhez, s ugyanez mondható el Ladislav Deák, *Magyarkisebbségi politika Csehszlovákiában München időszakaszában* címet viselő tanulmányáról, amely elsősorban magyarországi forrásanyag alapján a csehszlovákiai Egyesült Magyar Párt tevékenységét veszi szemügyre, s nagy teret szentel a párt Henlein Szudétanémet Pártjával és Hlinka Szlovák Néppártjával kialakított kapcsolatainak. Megemlítendő, hogy a szerző méltányolja azt a józan magatartást, amelyről a csehszlovákiai magyarság a müncheni döntés születésének vészterhes napjaiban tett tanúbizonyságot.

Ludovít Haraksim egy kevésbé ismert problémakörnek szentelte a *Kelet-szlovákiai ruszinok nemzetiségi identitása* című írását. Nem elhanyagolható és bonyolult problémáról van szó, amit többek között az a tény jelez, hogy a ruszin nemzetiséget az ötvenes évek elején hivatalosan nem létezővé nyilvánították, s intenzív ukránosítás vette kezdetét. Haraksim a kérdés történelmi múltjának felvázolása után a ruszinok 1989 utáni egyenjogúsági törekvéseit veszi szemügyre, rámutatva ama a világban szokatlan és nem kívánatos jelenségre, hogy a ruszin-ukrán megoszlás és ellentét gyakran egyugyanazon családon belül jelentkezik: e két nemzetiséghez azonos etnikai eredetű, azonos nyelvű, azonos múlttal és történelmi tapasztalatokkal rendelkező emberek csatlakoznak. A kisebbségi kérdés voluntarista és teljesen elhibázott megoldása ezúttal is csak újabb sérelmekhez és meghasonláshoz vezetett.

Mi sem természetesebb, mint hogy közös történelmünk számos kérdését a Duna északi oldalán másképp közelítik meg, más következtetéseket vonnak le a múlt eseményeiből. Sokkal kevésbé természetes azonban, ha egy történész figyelmen kívül hagyja azt aényt, hogy az elnyomás és a jogfosztás elítélése tekintetében a magyar és a szlovák kollégák között mégiscsak létezik valamiféle konszenzus, s igazolhatatlan történelmi vétkek és mulasztások esetében egyik fél sem akarja a felelősséget kizárólag a másik nyakába varrni.

Kivételek persze mindig akadnak, s úgy tűnik, a meghaladottnak hitt nézetek is újra és újra támogatókra találnak. Ez esetben Emil Vrablic képviseli a negatív pólust, ugyanis a *Magyarországi szlovákok költözése Csehszlovákiába 1946 és 1948 között* című tanulmányában az áttelepülés és a lakosságcsere tényeit oly módon adja elő, hogy az olvasóban szemernyi kétség se maradjon: az 1945-1948 között történtekért Magyarországot és a csehszlovákiai magyarságot terheli a felelősség, míg Csehszlovákia eljárása jogszerű és teljességgel indokolt volt. Állításaiban a magyarok jogfosztását, kitelepítését és deportálását végrehajtó egykori politikusok, hivatalnokok érvelése éled újjá: véleménye szerint a lakosságcsere humánus kísérlet volt a csehszlovákiai magyar kisebbség problémájának rendezésére, mellyel meg akarták teremteni a két ország közötti jó szomszédi kapcsolatok feltételeit. A reszlovakizáció néven hírhedtté vált elnemetlenítési kísérlet Vrablic számára nem egyéb, mint a magyarok részéről a szlovákokat ért igazságtalanságok részleges helyrehozatala;

kizárólag olyan reszlovakizáltakról van tudomása, akik önként vissza akartak térni a szlovák nemzetközösségbe.

A magyarok Csehországba való deportálását is pozitívumnak lát(tat)ja, hiszen a cseh határvidéken jobbak (!) lettek életfeltételeik, mint amilyenek Dél-Szlovákiában voltak. A mérleg megvonásakor a szerző őszintén sajnálkozik amiatt, hogy a magyarság kitelepítését nem sikerült maradéktalanul megvalósítani. Őszinteségét dicséri, hogy leszögezi: nem Csehszlovákia hibájából.

Sona Gabzdilová *A szlovák nyelv oktatásának problémái a magyar tannyelvű iskolákban 1948 után* című dolgozatában olyan kérdést vesz szemügyre, amely ma sem került le a napirendről. A szerző érzelmi felhangok és sanda szándékok nélkül elemzi azt a semmiképp sem bagatellizálható problémát, amelyet a szlovák nyelv kötelező iskolai elsajátítása jelent.

Štefan Šutaj *A Dél-Akció* címet viselő dolgozatában a szlovákiai magyarság történetének egy kevésbé ismert, ám fölöttébb tanulságos fejezetéről ír. 1949 őszén előkészületek történtek az osztályszempontból nem megfelelő magyarok csehországi deportálására, de szervezési s egyéb hiányosságok miatt az akciót végül lefújták. (Az osztályharc természetesen fokozódó élességgel folyt tovább.) Šutaj bizonyos megfogalmazásait vitathatónak érezzük, de végső következtetésével bizvást egyetérthetünk: az akció a nemzetiségi, társadalmi és szociális problémák megoldásának abszurd módszerei közé tartozik, s a magyar lakossággal való manipulációt szolgálta.

Soňa Kovačevicová tanulmánya többet nyújt, mint amit a cím ígér: az *Adalék a szlovákiai zsidó hitközségek történelméhez és kultúrájához*; voltaképp e hitközségek múltjának rövid, ám minden lényeges momentumra kiterjedő és adat gazdag összefoglalása. A szerző szerint a zsidók jelenléte a mai Szlovákia területén az Árpád-kor óta folyamatosan dokumentálható. A szerző megemlíti történelmük legfontosabb eseményeit, szól települési megosztásukról és szociális összetételükről, foglalkozásaikról és műveltségük sajátosságairól. Több alfejezetet szentel művészeti emlékeiknek, s az olvasó ez alapján is rádöbbenhet, hogy a rendkívül gazdag kultúra építészeti és tárgyi emlékei mily nagy számban pusztultak el. Mégpedig korántsem csak a történelem viharaiiban: az elmúlt évtizedek szocialista kultúrpolitikája éppoly negatívan viszonyult hozzájuk, mint korábban az idegenkedő vagy ellenséges környezet. A tanulmányt a hajdani zsidó hitközségek kislexikonszerű felsorolása egészíti ki.

Semmi kétség, hézagpótló és hasznos kötetlet lettünk gazdagabbak, de a könyv egyúttal arra is figyelmeztet bennünket, hogy vitáink még lezáratlanok, és számos kérdés mindmáig válaszra vár. A foghíjak láttán bizonyos, hogy a téma kutatói a jövőben sem maradnak munka nélkül.

G. Kovács László